

Filozofická fakulta Masarykovy univerzity
Ústav pedagogických věd

**Seznámení s výzkumem „Školní úspěšnost žáka v kontextu
vzdělanostních nerovností“ a jeho hodnocení**

Jméno: **Pavla Suralová**

Imatrikulační ročník: 2002

Studijní kombinace: SPSP – PG

Datum odevzdání: 17.5.2004

Výzkum Mileny Rabušicové mohu hodnotit pouze na základě její zprávy, zveřejněné ve Sborníku prací Filozofické fakulty brněnské univerzity v roce 1996.

V každém kvantitativním výzkumu je prvním krokem studium teorie. Autorka hledala inspiraci v teoretických koncepcích našich i zahraničních odborníků např. Bourdieuovi, Bernsteinovi, Colemanovi, Jenksovi a Matěju. Dalo by se říct, že se všichni víceméně shodují na jednotné terminologii. Bylo nutné si specifikovat, co znamenají základní pojmy potřebné pro tento výzkum:

Koncept životní šance představil Max Weber a později ho rozpracoval Ralf Dahrendorf. Mluví o nich jako o možnostech individua vyplývající spíše z dané sociální struktury a sociálních rolí než z náhodných projevech lidské vůle. Jsou to také šance, které mají jedinci k tomu, aby sdíleli společensky vytvořené ekonomické a kulturní statky existující ve společnosti.

Dalším významným bodem terminologie je hodnota vzdělání. Ta poskytuje jedinci příležitost rozvíjet své schopnosti a nadání, jež může uplatnit v profesi a v životě. Je schopna také zmenšovat různá omezení vyplývající ze sociálních, ekonomických a kulturních charakteristik připsaného statusu a nahradit jej tak statusem získaným. Jinými slovy podílí se na sociální mobilitě a zabraňuje přenašeni nerovností z generace na generaci.

Školní úspěšnost autorka definuje jako školní výkony a výsledky.

Odpověď na základní výzkumnou otázku: „*Co ovlivňuje školní úspěšnost dítěte a tím také jeho další vzdělávací dráhu.*“ se pokoušela najít v brněnské populaci čtrnáctiletých žáků ZŠ a studentů víceletých gymnázií.

Na základě nastudované literatury výše zmíněných autorů pak stanovila předpoklad, že významnou roli *sehrávají především různé charakteristiky rodinného prostředí (sociálně-ekonomický status rodičů, jejich věk, počet sourozenců, péče o dítě v rodině a zájem rodičů o jeho výsledky ve škole), dále charakteristiky dítěte (pohlaví, inteligence, osobnostní předpoklady a aspirace dále studovat) a konečně některé okolnosti školního prostředí (zvláště percepce žáka třídním učitelem).*

Vzorek byl vybrán prostým náhodným výběrem z celkového počtu všech základních škol a víceletých gymnázií existujících v Brně v daném roce výzkumu.

Jako metodologický nástroj byla použita **metoda kauzálního modelování**, konkrétně **path analýza**. Ta umožňuje odkrývat strukturu a charakter kauzálních vztahů v přesně vymezeném systému sociálních skutečností, umožňuje kvantitativně hodnotit sílu kauzálních

souvislostí a je schopná testováním potvrzovat stupeň přiměřenosti modelu empirickým údajům a tím přispívat k jeho verifikaci.

Výsledkem této metody je vytvoření Obecného modelu na základě úvah o možných vlivech na školní úspěšnost, vzdělávací a nakonec i životní dráhu jedince. Nakonec ze složitého Obecného modelu vznikly dva jednodušší Zúžené modely, jejichž položky by bylo možné na konkrétních datech ověřit. Týkaly se oblastí RODINA (vzdělání otce a matky, zaměstnání otce a matky, věk otce a matky, typ rodiny, počet dětí v rodině, péče o dítě a zájem o výsledky ve škole), UČITEL (hodnocení schopností a vlastností žáka, odhad průměrného prospěchu, doporučení dále studovat), ŽÁK (vlastnosti osobnosti, inteligence, studijní aspirace, pohlaví), ŠKOLNÍ ÚSPĚŠNOST – VZDĚLÁVACÍ DRÁHA (průměrný prospěch). V tomto modelu se předpokládá, že v moderní společnosti skutečně ten, kdo má vyšší a lepší vzdělání, tedy kvalitnější a delší vzdělávací dráhu, má také větší životní šanci.

Do konečného Finálního modelu potom z těchto dílčích modelů postupovaly jen ty proměnné, které vůči závislé proměnné „školní úspěšnost“ prokázaly svůj vztah.

Základní analytickou jednotkou byl žák (student).

Pro získání výsledků se autorka rozhodla použít standardizovaný Cattelův dotazník pro děti ve věku 14 let, dotazník pro třídní učitele, písemnou formou byly od dětí zjišťovány údaje o rodičích a sourozencích a polostandardizovaným rozhovorem s třídními učiteli informace o rodině žáka (studenta).

Sběr dat se uskutečnil v lednu a únoru 1994 na sedmi ZŠ a dvou víceletých gymnáziích z celkového počtu 82 ZŠ a 9 víceletých gymnázií. To je také základní soubor, na který je možné výsledky z výzkumu vztahovat. Celkově se výzkumu zúčastnilo 18 osmých tříd ZŠ a 2 gymnazijní tercie o počtu 569 dětí ve věku 13 až 15 let.

Výsledky, jechž bylo dosaženo: Jako endogenní proměnná zde vystupuje socioekonomický status rodiny. K němu se přidává z dílčího modelu RODINA ještě proměnná „zájem rodičů o výsledky dítěte ve škole“ a „péče, kterou rodiče dítěti věnují“ – tyto faktory jsou jsou SES ovlivněny. Spolu s SES potom dále prokazují svůj vliv jak na inteligenci dítěte, tak na jeho aspirace a hodnocení třídním učitelem. Z toho vyplývá, že děti v našem souboru, které mají vzdělanější rodiče s vyšší profesním statutem a, které navíc vyrůstají v rodinném prostředí, kde je jim věnována dostatečná péče a jejichž rodiče mají zájem o to, jak ve škole prospívají, mají současně také lepší studijní výsledky. K tomu se navíc přidává ještě lepší hodnocení dítěte ze strany třídního učitele.

Z dílčího modelu ŽÁK v našem Finálním modelu figurují proměnné „pohlaví dítěte“, naměřená „krystalická inteligence“ a jeho „studijní aspirace“. Proměnná „pohlaví“ v tomto

modelu přímý vliv na prospěch nemá, ale ovlivňuje aspirace dítěte – dívky mají vyšší studijní aspirace než chlapci. Čím vyšší studijní aspirace žák má, tím lepší je také jeho prospěch. Totéž platí také o vztahu mezi naměřenou inteligencí a školními výsledky. Vliv inteligence na prospěch sice existuje, ale není tak vysoký, jak by se dalo předpokládat. Inteligence žáka ovšem působí na to, jak učitel hodnotí schopnosti žáka. Děti s vyšší naměřenou krystalickou inteligencí mají lepší hodnocení.

A konečně dílčí model UČITEL s proměnnými „hodnocení vlastností“ a „hodnocení schopností žáka učitelem“. V obou případech byl vliv na prospěch žáka prokázán – čím lépe hodnotí učitel intelektuální schopnosti dítěte a čím pozitivněji hodnotí jeho vlastnosti typu svědomitost, pilnost, ukázněnost a smysl pro pořádek, tím lepší výsledky dítě ve škole má.

Hodnocení výzkumu:

Jelikož docentka Rabušicová pracuje v oblasti sociologie výchovy a výzkumu již dlouhou dobu, dá se předpokládat, že metodologie jejích výzkumů bude na vysoké úrovni, stejně jako její interpretace dat a vyvozování závěrů.

Autorka použila ve svém výzkumu docela neobvyklý metodologický nástroj – metodu kauzálního modelování – path analýzu. Nikdy dříve jsem se s tímto typem nesešla, nicméně myslím, že je vhodný, neboť pomocí statistických operací je schopen hodnotit sílu kauzálních vztahů a díky testům říci, zda teoreticky vytvořený model odpovídá skutečnosti. Vzniklý model je ovšem trochu složitý, ale to je realita bohužel taky. Do Finálního modelu, ale postoupily jen ty proměnné, které prokázaly souvislost se závislou proměnou. Tím se zúžila oblast nutných položek pro testování. Vypadly proměnné, které sice na první pohled vypadaly, že by mezi nimi a „školní úspěšností“ mohl být vztah, ale ten se nakonec díky path analýze nepotvrdil. Tento krok zajistil, že se při sběru dat soustředilo jen na prokázané souvislosti.

Co se týče výběru vzorku, vycházelo se z celkem malé populace brněnských školáků, pro které nakonec platily i výsledky výzkumu. To byl rozumné rozhodnutí, neboť brněnští žáci nejsou moc reprezentativní vzorek, aby se jejich výsledky dali vztáhnout na celou populaci žáků v ČR. Brno je dost velké město a závěry z tohoto výzkumu by pak nemusely odpovídat situaci ve škole na malém městě nebo dokonce v malotřídkách.

I volba základní analytické jednotky je vhodná, neboť téma celého výzkumu se zaměřuje především na jednotlivce.

U metody sběru dat nemohu autorce nic vytknout. Velmi se doporučuje použít více forem, aby se předešlo zkreslením a nepravdivým tvrzením. Pokud se využije víc metod sběru dat, může to zmenšit případné nedostatky jednotlivých metod a výsledky pak budou spíše odpovídat realitě. Navíc v tomto výzkumu se zkoumá větší počet dimenzí, které nelze pokrýt jen jednou metodou, proto je užití více metod nezbytné. Autorka vybrala hned 4 druhy: 1. standardizovaný Cattelův dotazník, 2. dotazník pro učitele, 3. písemná forma, kterou byly od dětí zjišťovány údaje o rodině a 4. polostandardizovaný rozhovor s učitelem o rodině žáka.

Podle mého názoru je vybraný testovací soubor dostatečně veliký. Je zachován poměr mezi vybranými třídami gymnázií a jejich celkovým počtem a mezi vybranými třídami na ZŠ a jejich celkovým počtem v Brně. Poměr mezi vybranými a celkovým počtem tříd gymnázií je 2:9, pak tedy odpovídající poměr mezi vybranými třídami a jejich celkovým počtem na ZŠ je 18:82. Tak poměr mezi těmito dvěma typy škol odpovídá skutečnému počtu.

To, zda jsou výsledky ze sesbíraných dat dobře statisticky zpracovány nemohu z dostupných informací posoudit. Ovšem podle Finálního modelu, který je součástí výzkumné zprávy, se mi zdá jejich interpretace v pořádku.

V této seminární práci jsem se pokusila představit výzkum docentky Milady Rabušicové. Při hodnocení jsem postupovala podle jednotlivých kroků výzkumné zprávy zveřejněné o tomto výzkumu. Podobné struktury výzkumu by se dalo využít i při zjišťování vzdělanostních nerovností a školní úspěšnosti například u romských žáků, zdravotně postižených dětí, nebo jinak znevýhodněných jedinců. Možná by se tak došlo k dalším překvapivým výsledkům jako v tomto případě. Za pokus by jistě také stálo podívat na tuto oblast očima kvalitativního výzkumu.

Literatura:

RABUŠICOVÁ, Milada. *Školní úspěšnost žáka v kontextu vzdělanostních nerovností*. In: Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, U1, 1996, s. 7 – 20.